

ISLAMSKO DUŠEBRIŽNIŠTVO U NJEMAČKOJ: STANJE, IZAZOVI I PERSPEKTIVE

Esnaf BEGIĆ

UDK 28-725(430)

DOI: <http://dx.doi.org/10.26340/muallim.v20i78.1716>

SAŽETAK: Uprkos vrlo naglašenoj socijalnoj poruci islama, dušebrižništvo kao vjerski inspirisan način pomoći osobama u teškim, sudbinskim i egzistencijalnim životnim situacijama je u islamskom kontekstu poprilično nezapaženo. Kako u intelektualnom smislu u okviru sistematike klasične islamske teologije, tako i u praktičnom, organizacijskom i institucionalnom smislu ono nije doživjelo razvoj i nema ulogu, kakve, na primjer, ima u kontekstu kršćanstva i društava u kojima je kršćanstvo prevladavajuća religija. Kako se u Njemačkoj, kao u jednoj od takvih zemalja u kojima je dušebrižništvo prisutno u općedruštvenom kontekstu, zadnjih godina sve više i iz raznih razloga prisutnosti islama i muslimana posvećuje sve veća pažnja, tako i pitanje islamskog dušebrižništva dobija sve više na važnosti. U fokusu su pitanja njegovog utemeljenja u izvorima islama i islamskoj teološkoj tradiciji, etabliranja struktura za praktičnu izobrazbu muslimanskih dušebrižnika i organizacijskih okvira za praktičnu primjenu dušebrižništva. Osim toga je riječ o principima institucionaliziranja islamskog dušebrižništva na akademskoj, praktičnoj i organizacijskoj ravni.

Ključne riječi: imam, dušebrižništvo, islam, kršćanstvo, Njemačka

Ovaj prilog želim započeti opisom jedne epizode iz vremena moje imamske službe u bošnjačkom džematu u njemačkom gradu Castrop-Rauxel. Bilo je to u novembru 1997.g., kada sam dobio obavijest da je jedan relativno mlad član moga džemata nakon teže bolesti preselio na ahiret. Inače se radilo o jednoj porodici koja se do tada nije isticala po religioznosti i vjerskoj praksi, prije bih rekao da se radilo o kulturološkim muslimanima u kojima se pripadnost islamu pokazivala samo bajramima ili u ovakvim smrtnim slučajevima. U svojstvu imama otišao sam kući umrloga sa ciljem da porodici izrazim svoju empatiju i

saučešće zbog njegove smrti, te da se dogovorimo o načinu obavljanja dženaze i ostalim vjerskim dužnostima koje prate dženazu. Međutim, situacija na koju sam naišao u kući umrloga, ispostavit će se vrlo brzo, za mene kao relativno mladog i neiskusnog imama je predstavljala veliki izazov. Odmah po ulasku u kuću osjetio sam veliki emocionalni naboj i opterećavajuću atmosferu za sve prisutne, koji su bili praćeni glasnim plačem, naricanjem, osjećajem beznađa, očaja i izgubljenosti. Tu situaciju sam pokušao smiriti na taj način da sam porodici, prije svega majci umrloga, pokušao objasniti neminovnost smrti, navodeći da je to Allahova dž.š. volja, da

tu Njegovu volju, iako je bolna, kao muslimani moramo prihvatiti i podnositi. Dakle, moj pokušaj pružanja utjehe porodici umrloga se temeljio prije svega na teološkim osnovama, uz navođenje objašnjenja za životna iskušenja, sudbinske životne situacije i egzistencijalne izazove iz čisto vjerske perspektive. No, kako sam dulje govorio, to je situacija postajala sve teža i emotivno negativnija i počela se čak graničiti sa blasfemičnošću. U jednom momentu je majka umrloga čak počela da krivicu za smrt svoga sina pripisuje Allahu dž.š., postavljajući pitanja i dovodeći u pitanje Božiju pravednost, volju i milost, kada je dozvolio da njen sin, tako mlad,

preseli sa ovoga svijeta. Osjećao sam da su emocije toliko kulminirale da ih svojim načinom razgovora i vjerski orijentiranim pokušajem pružanja utjehe nisam mogao kontrolirati, te sam u sebi imao bojazan da će se granice blasfemije zaista i preći. Jedini način da to spriječim jeste bilo da ukažem na u tim danima i moju tešku životnu situaciju. Moj otac je naime upravo tih dana ležao u komi u jednoj tuzlanskoj bolnici, nakon bolesti koja se kod njega razvila nakon ranjavanja na majevičkom frontu pred sami kraj agresije na Bosnu i Hercegovinu. Tek kada sam porodi- ci objasnio da i ja svakoga momenta očekujem vijest o smrti vlastitog oca, što je zaista i uslijedilo nekoliko dana poslije, porodica umrloga se donekle uspjela smiriti.

Nisam u tom momentu bio svje- stan, ali mi je sada nakon toliko go- dina i nakon što sam se u svom aka- demskom radu počeo baviti pitanjem *dušebrižništva*, stekao određena teo- rijska znanja i praktične kompeten- cije, sasvim jasno da sam samo kroz promjenu svog nastupa uspio uneko- liko smiriti tu negativnu atmosferu i emocije. Dakle, u onome momen- tu kada sam u svom nastupu prestao biti teolog, a postao *dušebrižnik* i kada sam kroz vlastiti sudbinski izazov us- pio pokazati uvjerljivu empatiju pre- ma boli porodice umrloga, oni su me prihvatili i donekle se smirili u svom emotivnom naboju. U međuvreme- nu mi je također postalo jasno koliko nedostataka u ovom segmentu ima islamsko praktično obrazovanje za imamsku službu, te da čisto teolo- ška znanja i kompetencije vrlo često nisu niti dovoljna niti dostatna za adekvatnu reakciju u ovakvim teškim životnim situacijama.

Pitanje *islamskog dušebrižništva* utoliko postaje još značajnije u ve- ćinskim nemuslimanskim i pretežno kršćanskom religijskom tradicijom

konotiranim društvima kao što je primjerice njemačko, imajući u vidu činjenicu da je dušebrižništvo u krš- ćanstvu teološki i kulturološki, or- ganizacijski i strukturalno, te aka- demski i praktično etablirano i ima svoju čak i općedruštvenu ulogu i mjesto. Ono je sastavni dio kršćan- skog samopoimanja i kršćanske reli- gijske tradicije¹ – u islamskom kon- tekstu to, nažalost, nije slučaj. Ova epizoda sa početka, koju sam doživio kao imam i koja se duboko ureza- la u moje sjećanje, otkriva nekoliko pitanja na kojima bi se u pogledu teološkog utemeljenja i sadržinskog profiliranja islamskog dušebrižni- štva u Njemačkoj općenito, kao i njegovog etabliranja, organizacije i primjene poglavito moralo raditi. To su problemi teološkog određenja i sadržinskog razumijevanja islam- skog dušebrižništva, njegovih or- ganizacijskih struktura i praktične primjene, te izobrazbe profesional- nih dušebrižnika. Naravno da se zbog ovih nameće i jedan čitav niz drugih pitanja, kao na primjer, da li je islamsko dušebrižništvo, pored etabliranog kršćanskog u njemač- kom općedruštvenom kontekstu, uopće potrebno? U čemu se sasto- je sličnosti i zajednički elementi, a kuda se mogu (ili moraju) povući linije razgraničenja, te ka kako bi u ovom suodnosu islamsko dušebriž- ništvo uopće moglo biti samodefi- nirano? Gdje i u kojim područjima islamsko dušebrižništvo može pro- fitirati od kršćanskog, te da li posto- je mogućnosti kooperacije? Također se nameće pitanje, sa kakvim pro- mjenama se u pogledu sadržinskog i organizacijskog etabliranja islam- skog, mora susreti dušebrižništvo u kršćanskom teološkom i organiza- cijskom kontekstu?

Sva ova pitanja su krajnje relevant- na i nameću se kao izazovi u procesu etabliranja islamskog dušebrižništva

u Njemačkoj. Međutim na sve njih se u okviru ovog priloga – prije svega zbog njegove dužine – ne mogu dati odgovori. Iz tog razloga se želim u daljem toku ovog priloga usredsre- diti na pitanje moguće definicije, teološkog određenja i sadržinskog razumijevanja islamskog dušebriž- ništva. Osim toga, važnim mi se čini ukazati na probleme organizacijskih struktura za provođenje islamskog dušebrižništva, praktične izobrazbe dušebrižnika i znanstvenih istraži- vanja u ovom području. Nerijetko će u tretiranju ovih pitanja i proble- ma biti osvrta na dušebrižništvo u kršćanskom religijskom kontekstu. Mišljenja sam, naime, da u navede- nim pitanjima odnosa islamskog i kršćanskog dušebrižništva postoje impulsi za ostvarivanje međusobne suradnje u organizacijskom i struk- turalnom smislu, kao i mogućno- sti međusobnog nadopunjavanja u praktičnoj primjeni i znanstvenim istraživanjima. No, prije toga sma- tram neophodnim prije svega po- zabaviti se definicijom i samopoi- manjem dušebrižništva, obzirom da ono kao takvo, a niti u pojmovnom smislu u islamskoj teološkoj tradi- ciji, nije poznato.

Dušebrižništvo u islamu: pokušaj pojmovnog i sadržinskog određenja

Iako *dušebrižništvo* ili *briga za dušom* (njem. *Seelsorge*, engl. *spiritual care*), kako je prije navedeno, u kršćan- stvu predstavlja etabliranu instituciju i čini sastavni dio kršćanske religijske tradicije na akademskoj i praktičnoj razini, u crkvenim strukturama i op- ćedruštvenom kontekstu, ono se pod ovim pojmom ne može naći u Bibliji.² Dušebrižništvo je zato u svojoj de- finiciji uvjetovano kontekstom u či- jem središtu se je duša i briga o njoj. Stoga nalazimo korijene ovog pojma još kod grčkog filozofa Platona, kada on u svom spisu "Apologija Sokrata- va" upotrebljava sintagmu "briga za dušu". Obračujući se svom učeniku Sokratu, Platon od njega zahtijeva da se prije brine o vlastitoj duši, nego o

¹ Ucar, Bülent: *Vorwort*. U: Begić, Esnaf/ Weiß, Helmut/Wenz, Georg: *Barhmberr- zigkeit. Zur sozialen Verantwortung isla- mischer Seelsorge*. Neukirchener Theolo- gie. Neukirchen-Vluyn 2014. S. 7.

² Steiger, Johann Anselm: *Seelsorge. Kirchengeschichtlich*. In: Müller, Ger- hard/Krause, Gerhard: *Theologische Realenzyklopädie*. Svezak 30. Berlin 2000. S. 8.

časti, vlasti i bogatstvu.³ Tek nekih pet stoljeća dušebrižništvo je kroz pojam *Seelsorge* prisutan u kršćanskoj teologiji na njemačkom jeziku. Tu se referira na latinsku sintagmu *cura animarum* (*cura* – briga, *anima* – duša), a predstavlja se kao jedan od glavnih zadataka u djelovanju kršćanskog klera sa ciljem uspostavljanja pravovjernog i svezremenskog odnosa čovjeka prema Bogu.⁴ Duhu i sadržaju dušebrižništva najpribljziji pojam koji se nalazi u Bibliji je *parakleza*, koja u prijevodu sa grčkog jezika otprilike ima značenje ohrabrenje, opomena, utjeha.⁵ Imajući u vidu naprijed spomenuto kontekstualno značenje i razumijevanje pojma dušebrižništvo, nalazimo u Bibliji svjedočanstvo da Isus (Isa a.s.), slično Platonu, upozorava i opominje zbog jednostrane brige za tijelom (užitkom) i životom: “Zato vam kažem: Ne budite zabrinuti za život svoj: što ćete jesti, što ćete piti; ni za tijelo svoje: u što ćete se obući. Zar život nije vredniji od jela i tijelo od odijela?”⁶ Stoga bi na osnovu ove kontekstualnosti biblijskog teksta dušebrižništvo moglo biti definirano kao “[...]komunikacijski proces međuljudske pomoći sa ciljem konkretnog ojačavanja i pomoći u vjerovanju i životu. Ovo djelovanje se u pravilu ostvaruje između dvije osobe, jedne koja je spremna pružiti pomoć i druge, kojoj je pomoć potrebna.”⁷

Iščitavajući Bibliju kroz perspektivu ove definicije, u čijem središtu se, dakle, nalazi interaktivno komunikativno djelovanje, može se naći niz drugih situacija i opisa koji bi se mogli podvesti pod pojam dušebrižništva, kao što su, na primjer, utjeha, opomena, milosrđe, pomoć, ukazivanje na (pravi) put ili izlaz iz nevolje, podrška drugima, mudar savjet.⁸

Sve ove djelatnosti mogu se u širem značenju razumjeti kao dušebrižničko djelovanje. S druge strane, na osnovu kontekstualnosti opisanih situacija, iz biblijskih opisa se mogu definirati i različita područja i polja dušebrižničkog djelovanja: vjerska uputa, pomoć bolesnima i onima koji se nalaze u vanrednim životnim situacijama, nevoljnicima, gladnim, žednim, zatvorenima i sl. Po ovom kontekstualnom principu tako danas u Njemačkoj postoji institucionalizirano organizirano kršćansko dušebrižništvo u crkvenim zajednicama, bolnicama, javnim kuhinjama, zatvorima, vojsci, staračkim domovima.

Međutim, postoji još jedna vrlo značajna osobenost dušebrižništva u kršćanskoj religijskoj tradiciji koja se može iščitati iz navedenih biblijskih stavaka. Ova osobenost pruža ponajprije mogućnost razumijevanja i prepoznavanja dušebrižništva u islamu, iako se ono, kako je naprijed navedeno, niti pojmovno, niti teološki nije razvilo u islamskom kulturološkom kontekstu. Međutim, uputa i savjet u vjerskim pitanjima, podrška i pomoć u teškim životnim situacijama, utjeha i briga u sudbinskim i egzistencijalnim problemima, su itekako prisutni i središtu islamske poruke i imaju cilj očuvanje duše pred Allahom dž.š., njenog spasenja i čistote,⁹ sa kojom će Allah dž.š. biti zadovoljan, a i ona Njime zadovoljna.¹⁰

Prema tome, prvi dušebrižnik i princip dušebrižničkog djelovanja je sam Bog Uzvišeni, kojem se ljudi direktno obraćaju za pomoć i olakšanje u teškim životnim situacijama. Plakativni primjeri, koje navodi i Kur'an, su primjeri Ejjuba a.s., koji u teškoj bolesti ne biva pomućen u svojoj iskrenoj i čvrstoj vjeri u Allaha

dž.š. i vapi “[...] Mene je nevolja snašla, a Ti si od milostivih najmilostiviji!”¹¹, ili, pak, Ibrahim a.s. koji zbori “[...] Gospodar svjetova, koji me je stvorio i na pravi put uputio, i koji me hrani i poji, i koji me, kada se razbolim, liječi [...]”¹² U prilog tome da je Allah dž.š. prvi dušebrižnik i, općenito, princip dušebrižničkog djelovanja govori i poznata predaja u kojoj se kaže da je Allahov Poslanik s.a.w.s rekao: “Allah Uzvišeni će na Sudnjem danu reći: ‘Čovječe, ja sam se bio razbolio, ali Me ti nisi posjetio!’ Čovjek će upitati: ‘Gospodaru, kako da Te posjetim, a Ti si Gospodar svjetova?’ Reći će [Allah]: ‘Zar ti znao da se taj i taj Moj rob razbolio, ali ga nisi posjetio? Zar ne znaš da bi Me našao kod njega da si ga posjetio? Čovječe, tražio sam od tebe da Me nahraniš, pa Me nisi nabranio.’ Čovjek će reći: ‘Gospodaru, kako da Te nabranim, a Ti si Gospodar svjetova?’ Reći će [Allah]: ‘Zar nisi znao da je taj i taj Moj rob od tebe tražio da ga nahraniš, a ti ga nisi nabranio? Zar ne znaš, da si ga nabranio, to bi našao kod Mene?! Čovječe, tražio sam od tebe da Me napojiš, pa Me nisi napojio.’ Čovjek će reći: ‘Gospodaru, kako da Te napojim, a Ti si Gospodar svjetova?’ Reći će [Allah]: ‘Od tebe je taj i taj Moj rob tražio da ga napojiš, ali ga nisi napojio, a da si ga napojio, to bi našao kod Mene?’”¹³

Vrlo je interesantno da se u Bibliji nalazi odjeljak koji u gotovo u istom sadržaju govori o tretmanu bolesnika, gladnoga i žednoga,¹⁴ a koji služi kao jedan od najrelevantnijih biblijskih odjeljaka za teološko postuliranje i praktično definiranje dušebrižničkog djelovanja u kršćanstvu. Osim toga, sličnost ovih svetih tekstova se može itekako uzeti kao okvir i osnova za teološko poimanje,

³ Heitsch, Ernst: *Plato. Apologie des Sokrates. Übersetzung und Kommentar*. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen 2002. S. 23.

⁴ Cimsit, Mustafa: *Islamische Seelsorge – Eine theologische Begriffsbestimmung*. U: Ucar, Bülent/Blasberg-Kuhnke, Martina: *Islamische Seelsorge zwischen Herkunft und Zukunft. Von der theologischen Grundlegung zur Praxis in Deutschland*.

Peter Lang Verlag. Frankfurt am Main 2013. S. 14.

⁵ Ebd.

⁶ Biblija: Mt 6,25.

⁷ Ziemer, Jürgen: *Seelsorgelehre. Eine Einführung in das Studium und Praxis*. Göttingen 2008. S. 45.

⁸ Biblija: Job 2,11; Rim 12,1; Lk 6,36; Kol 3,12; Gal 6,1; 1 Kor 12,31; Rim 12,13;

⁹ Kur'an: 91:7-10.

¹⁰ Kur'an: 89:27-30.

¹¹ Kur'an: 21:83.

¹² Kur'an: 26:77-80

¹³ Kurdić, Šefik / Rebronja, Semir (Prev./Kom.): *Muslimova zbirka hadisa. Prevod i komentar*. Knjiga 7. Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici. Zenica-Novi Pazar 2015. S. 552-553. Hadis 2569.

¹⁴ Biblija: Mt 25,40.

organizacijsko etabliranje i praktičnu primjenu islamskog dušebrižništva u Njemačkoj u kojoj je općedruštveno rasprostranjeno i organizirano kršćansko dušebrižništvo.

Slično kao i u kršćanskim svetim tekstovima, tako niti u Kur'anu, a niti u Sunnetu Poslanika Muhammeda s.a.w.s. ne nailazimo na izraz i pojam dušebrižništva. Stoga je neophodno i islamsko dušebrižništvo, isto onako kao što je i sa kršćanskim slučaj, pojmovno i sadržinski odrediti i njegovu definiciju izvoditi iz konteksta relevantnih izjava i sadržaja primarnih izvora islama. Jedna od mogućih definicija islamskog dušebrižništva bi, prema tome, mogla biti ova: "Islamsko dušebrižništvo se može razumjeti kao nastojanje koje na osnovi ispravnog vjerovanja u Boga ima za cilj da uspostavi i održi pravovjernu i savremensku vezu čovjeka sa Bogom."¹ Kakva ta veza može i treba da bude, kako bi se moglo govoriti o dušebrižničkom kontekstu i djelovanju, pokazuje već spominjani primjer Ejjuba a.s. Ovaj Poslanik upućuje dovu Allahu dž.š. za svoje stanje, stupa, dakle, u jedan komunikacijski odnos sa Njim, što je jedna od glavnih karakteristika dušebrižništva. Osim toga, Ejjub a.s. se Allahu dž.š. obraća vlastitim riječima, ukazuje na svoje stanje i nada se Allahovoj milosti kroz svoje ozdravljenje. Glavni instrument ovog komunikativnog odnosa je riječ, a riječ, prije svega odgovarajuća riječ, razgovor, kao što to pokazuje i naprijed opisani slučaj iz moje imamske službe, može doprinijeti da osobe koje se nalaze u teškim životnim situacijama i iskušenjima, u njima nađu utjehu, objašnjenje, smiraj i podršku za svoju situaciju. Osim toga, kroz ovaj odnos Ejjuba a.s. se i u islamskom kontekstu vrlo uvjerljivo pokazuje da je prije svega sami Uzvišeni Bog prvi dušebrižnik i, ustvari, princip

dušebrižništva – kao oslonac i pomagač, kako, između ostalog, stoji u Kur'anu navise mjesta.

Pored izgradnje i održavanja veze sa Allahom dž.š. kao primarnim ciljem dušebrižništva i poimanjem Allaha dž.š. kao prvog dušebrižnika i princip dušebrižničkog djelovanja, postoji međutim još jedan vrlo značajan aspekt dušebrižništva na kojeg je ovdje potrebno ukazati. Ovaj aspekt također sadržava element komunikativnosti dušebrižništva, imajući u vidu, kako je to naprijed već istaknuto, da se u njegovom središtu nalazi riječ, odnosno razgovor kao glavni instrument dušebrižničkog djelovanja. Uz to, ovaj aspekt dušebrižništva je i zbog toga značajan, što kod njega dolazi do promjene komunikacijske perspektive iz vertikalne u horizontalnu, na kojoj se u direktnom razgovoru u dušebrižničkom kontekstu susreću dvije osobe, dušebrižnik i klijent. U ovoj situaciji dušebrižnik zauzima ulogu u kojoj klijentu treba da pruži odgovore na njegova životna i egzistencijalna pitanja, u kojoj nastoji dati razumljiva i prihvatljiva objašnjenja teških životnih situacija, da mu iskaže empatiju i razumijevanje za izazove i kušnje u kojima se našao. Nesporno je međutim, kako to na početku novog priloga opisani slučaj iz vremena moje imamske službe pokazuje, da ovaj dušebrižnički razgovor nije i ne može istovremeno biti čisto teološko objašnjavanje životnih i sudbinskih situacija. Ustvari je to ponajprije međuljudski razgovor, koji po potrebi sadržava elemente vjerskog razumijevanja i objašnjavanja ovih situacija, ali isto tako, ukoliko je to nužno, i elemente i objašnjenja iz perspektive drugih disciplina, prije svega psihologije, socijalnog rada ili medicine. Koji od ovih elemenata će biti u okviru dušebrižničkog razgovora u prvom planu, ovisi od osobe

koja traži ili joj treba pružiti pomoć, utjehu ili savjet, a zadatak dušebrižnika se sastoji u tome da prepoznajeva njegova očekivanja i adekvatno djeluje. Stoga je vrlo značajno imati profesionalno dušebrižništvo, kako u pitanju njegovih djelatnika, tako i struktura primjene, a svakako i teorijske i praktične izobrazbe.

Islamsko dušebrižništvo u Njemačkoj: aktualno stanje

Pitanje islamskog dušebrižništva u Njemačkoj zadnjih godina sve više dobiva na važnosti i privlači sve više pažnje kako u akademskim, tako i u političkim, a posebno u poljima njegovog praktičnog djelovanja. Nesumnjivo se ovakav razvoj situacije ima zahvaliti činjenici da je u nekih zadnjih desetak godina, pogotovo u univerzitetkom kontekstu, bavljene islamom doživjelo veliki zalet. Slijedom *Preporuka Znanstvenog vijeća Savezne republike Njemačke o daljem razvoju teologija i religijskih znanosti na njemačkim visokim školama*² sa početka 2010.g. na nekoliko njemačkih univerziteta su osnovani instituti i centri za islamsku teologiju. Po prvi put u povijesti njemačke države time je postalo moguće na nekom od ovih univerziteta upisati studij islamske teologije ili islamske pedagogije. Ova studijska ponuda je – prema spomenutim Preporukama – apsolutno potrebna i apsolutno trebala omogućiti pristup različitim pozivima i zaposlenjima, primjerice kao nastavni kadar za islamsku vjeronauku u državnim školama, teološki za djelovanje u džamijama i džematima, te akademski u području znanstvenog djelovanja.

Usporede li se, međutim, kurikulumi ovih studijskih programa sa *Preporukama Znanstvenog vijeća*, uočljivo je da se uprkos izričitom navođenju, niti na jednom od instituta i centara za islamsku teologiju, koji su u međuvremenu od 2012.g. naovamo osnovani, nije posvetila pažnja području socijalnog rada. Tek u drugoj fazi etabliranja ovih univerzitetkih institucija, u periodu od otprilike 2017. g. se "islamskom" socijalnom radu počela

¹⁵ Cimsit, Mustafa: *Islamische Seelsorge – Eine theologische Begriffsbestimmung*. S. 21.

¹⁶ Wissenschaftsrat: *Empfehlungen des Wissenschaftsrates zur Weiterentwicklung*

von Theologien und religionsbezogenen Wissenschaften an deutschen Hochschulen. Drs. 9678-10. Berlin 2010. URL: <http://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/9678-10.pdf> (Pristup: 08.05.2019).

posvećivati pažnja na univerzitetima Osnabrück, Frankfurt i Tübingen. Analiziraju li se spomenute *Preporuke* još detaljnije, dolazi se do zaključka da se području islamskog dušebrižništva, koje kao i socijalni rad u svojoj samodefiniciji i djelovanju makar posredno imaju dodirnih tačaka i koje kao temeljnu zajedničku kompetenciju imaju profesionalnu empatijsku podršku savlađivanju svakodnevnih emocionalnih procesa,¹⁷ prilikom etabliranja ovih islamskoteoloških univerzitetskih instituta i centara ostavilo tek malo prostora. Dakle, činjenica je da islamsko dušebrižništvo u zadnje vrijeme sve više pažnje skreće na sebe. Ali je također činjenica da ono – barem na onaj način kako se doživljava u kršćanskoj teološkoj i kulturološkoj tradiciji – do sada na njemačkim univerzitetima u smislu temeljnog istraživanja ili praktičnog obrazovanja, nije igralo bilo kakvu ulogu. Slična situacija je i u džematima i praktičnoj primjeni na nivou džemata, neovisno o tome o kojem etničkom porijeklu njihovih članova – Bošnjaci, Turci, Arapi – je riječ. Razlog tome je što islamsko dušebrižništvo, ako o njemu možemo na način ili makar približno kao u kršćanstvu govoriti, ima sasvim drugačiji karakter.¹⁸

Drugačiji karakter islamskog dušebrižništva je u usporedbi sa kršćanskim vidljiv kroz obrazovni profil imama i njihov angažman u situacijama koje bi se mogle dovesti u vezu za dušebrižničkim djelovanjem. Naime, i među muslimanima u Njemačkoj, neovisno o njihovom etničkom backgroundu se imamima u džematima tradicionalno pridaje ključna uloga. Među vjernicima imami važe

za teološke instance, osim toga oni se u općedruštvenom kontekstu u Njemačkoj smatraju važnim i mnogostranim (političkim, medijalnim ili socijalnim) multiplikatorima.¹⁹ Konačno, među članovima svojih džemata imami u načelu uživaju veliki ugled i povjerenje. Međutim, sve te kompetencije i osobine, kao što to i moja na početku ovog članka opisani doživljaj iz imamske službe pokazuje, nisu dostatne, pogotovo u situacijama kada treba razumjeti i osjetiti vanredne situacije, probleme, potrebe i brige džematlija,²⁰ te im u takvim situacijama pružiti potrebnu pomoć i podršku u teškim životnim situacijama. Stoga je u ovakvim kontekstima daleko priličnije govoriti o imamskoj službi prema ljudima i za ljude, bez obzira da li se radi o duboko vjerskim ili čisto profanim motivima, a ne o imamskom pozivu.

Naravno, opasnost postoji da se uloga, djelovanje i služba imama opteretiti raznim zaduženjima i zadacima,²¹ ali je nesumnjivo neophodno da oni zbog svoje naprijed opisane pozicije i uloge u džematima posjeduju i kompetencije i znanja za djelovanje u području islamskog dušebrižništva da bi mogli nastupati kao prva i polazna instanca u dušebrižničkom djelovanju. Međutim, zbog kompleksnosti djelovanja u jednom društvu kao što je njemačko, zbog mnogobrojnih i mnogostranih očekivanja i potreba u i prema imamskom djelovanju i službi, može se konstatirati da se u budućnosti i kroz organizaciju islamskih zajednica u Njemačkoj mora posvetiti pažnja etabliranju posebne profesije za islamsko dušebrižništvo. Ovo je, pored navedenog, potrebno i

iz još jednog razloga: čisto teološka objašnjenja životnih problema, nedaća, gubitaka i teških životnih situacija nisu prihvatljiva za veliki broj ljudi, vrlo često zbog njihove udaljenosti od vjere, vjerovanja i zanemarenosti vjerske prakse. Takvim ljudima se mora prilaziti na drugačijim osnovama, koje vrlo često tek u pozadini imaju teološki karakter i vjerski okvir. Takav pristup upravo nudi dušebrižništvo, koje pored teoloških osobnosti ima makar osnovna znanja u području psihologije, medicine i sl. i oslanja se u ovom djelovanju na ove discipline. Stoga je kršćansko dušebrižništvo, čak i u situacijama kada se radi o potrebama osoba koje nisu religiozne, u općedruštvenom kontekstu u Njemačkoj u velikoj mjeri prihvaćeno i rasprostranjeno. Da bi se mogao ostvariti cilj etabliranja posebne profesije u području islamskog dušebrižništva neophodno je zato osloniti se na iskustva, institucionalnu organizaciju, strukture obrazovanja i kontekste praktične primjene koje su već dugo etablirane u kršćanskom kontekstu. U daljem toku ovog priloga će biti riječi o mogućnostima, načinima i poljima suradnje sa kršćanskim dušebrižništvom od kojih bi na putu svog etabliranja moglo profitirati islamsko.

Neophodnost institucionaliziranja muslimanskih struktura za etabliranje islamskog dušebrižništva

Obzirom da dušebrižništvo u kršćanskom kontekstu već posjeduje dugu institucionalnu tradiciju, logično bi bilo da se islamsko dušebrižništvo

¹⁷ Allwinn, Sabine/Schneider-Harpprecht, Christoph/Sharke, Kristina: *Psychosoziale Dienste und Seelsorge als vierte Säule im Krankenhaus*. In: Schneider-Harpprecht, Christoph/Allwinn, Sabine (Hrsg.): *Psychosoziale Dienste und Seelsorge im Krankenhaus*. Göttingen 2005. S. 233.

¹⁸ Weiß, Helmut: *Der islamische Gruß. Der Beginn eines Ausbildungskurses in "Islamischer Seelsorge im Krankenhaus"*. In: Noth, Isabelle/Kunz, Ralph (Hrsg.): *Nachdenkliche Seelsorge – seelsorgerisches*

Nachdenken. Festschrift für Christoph Morgenthaler zum 65. Geburtstag. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen 2012. S. 124-125.

¹⁹ Ceylan, Rauf: *Die Prediger des Islam. Imame – wer sie sind und was sie wirklich wollen*. Herder. Freiburg i.B. 2010. S. 17.

²⁰ Ucar, Bülent: *Imamausbildung in Deutschland? Aus- und Einsichten zur Aus- und Weiterbildung islamischer religiöser Bediensteter an deutschen Universitäten*. In: Ucar, Bülent (Hrsg.): *Imamausbildung*

in Deutschland. Islamische Theologie im europäischen Kontext. V&R unipress. Göttingen 2010. S. 11.

²¹ U pogledu ovakvih vrlo često visokih zahtjeva prema profesionalnom i obrazovnom profilu imama za preporuku je prilog njemačkog islamologa Michaela Kiefera: Kiefer, Michael: "Islamische Studien" an deutschen Universitäten. Zielsetzungen, offene Fragen und Perspektiven. U: *Aus Politik und Zeitgeschichte*. 13-14/2011. 28. März 2011. S. 35-40.

u ovom procesu po njemu orijentira. Ovakav pristup bi bio neophodan prije svega iz praktičnih, pa i pragmatičnih razloga. Mnoga iskustva, kako pozitivna tako i negativna, mogla bi biti od velike koristi u procesu etabliranja islamskog dušebrižništva. Osim toga u tom procesu značajnu ulogu imaju i aspekti pravne, organizacijske, strukturalne, ali i teološke naravi.

Nesumnjivo najveću odgovornost i teret u ovom procesu imaju postojeće organizirane zajednice muslimana u Njemačkoj. One su do sada u načelu organizirane kao udruženja građana. Međutim adekvatan način organiziranja, koji bi omogućio, između ostalog, i etabliranje islamskog dušebrižništva u općedruštvenom kontekstu je u najmanju ruku zadobijanje statusa državno priznate religijske zajednice ili, još bolje, korporacije javnog prava. Taj status je decidno reguliran njemačkim ustavom, tzv. *Temeljnim zakonom (Grundgesetz)*.²² Stoga, imajući u vidu ovu ustavnopravnu regulativu i benefite koje sa sobom donosi ovakav status muslimanskih zajednica, pred njima, samim tim i Islamskoj zajednici Bošnjaka u Njemačkoj, stoje zadaci reorganizacije svojih struktura u duhu i odredbama ustavnoreligijskog prava u Njemačkoj. Opravdano je očekivanje, pa i zahtjev da imenovanjem mufetije za Zapadnu Europu ovaj proces konačno zadobije na zamahu i bude proveden. To je jedan od najvažnijih i primarnih zadataka koji stoje pred Islamskom zajednicom Bošnjaka u Njemačkoj. Jer, pored drugih povoljnosti, prava (ali i obaveza!) koje nude statusi državno priznate religijske zajednice ili korporacije javnog prava, muslimanske zajednice bi na taj način imali olakšan pristup javnim ustanovama (zatvorima, njemačkoj vojsci, ali i u bolnicama,

staračkim domovima i sl.) u kojima bi mogle – i u kojima bi trebalo – etablirati islamsko dušebrižništvo.

U ovom procesu od posebne je važnosti da kod muslimanskih zajednica dođe do promjene poimanja opće socijalne odgovornosti.²³ Problem je naime da su muslimanske zajednice u svojoj dosadašnjoj organizaciji i unutarnjoj koncepciji uglavnom orijentirane prema svojoj unutrašnjosti, sa koncentracijom svojih aktivnosti prema vlastitim članovima. Međutim, poimanje dušebrižništva, barem u kršćanstvu, se temelji na tome da se ono orijentira prema svakoj osobi koja se suočava sa problemima, svim ljudima kojima je potrebna pomoć, neovisno o njihovoj religioznosti i, uopće, religijskoj pripadnosti, etničkom porijeklu ili jeziku kojim govore – jednostavno prema svakoj osobi kojoj je potrebna pomoć. Stoga, ako proces etabliranja islamskog dušebrižništva u njemačkom društvu hoće biti uspješno proveden, ako hoće biti općeprihvaćeno u njemačkom društvu, ono se mora otvoriti i za takve osobe koje nisu nikako muslimani, kao i one muslimane koji uopće nisu članovi muslimanskih zajednica.²⁴ Kako god je okrenutost prema čovjeku jedna od glavnih karakteristika kršćanstva i posebice dušebrižništva u kršćanstvu, onda je okrenutost prema čovjeku u potrebi, nevolji, nedaći, problemima, jednostavno u životu i u smrti jedna od egzistencijalnih osobnosti islama.²⁵

Proces institucionaliziranja islamskog dušebrižništva i etabliranja relevantnih struktura i ustanova teološkog teorijskog obrazovanja u ovom području, zatim izobrazbe za praktično djelovanje, te institucija za primjenu i provođenje islamskog dušebrižništva podrazumijeva i osiguravanje mogućnosti za superviziju islamskih

dušebrižnika i refleksiju vlastitog djelovanja. Ovaj aspekt je odveć važan zbog općeprihvaćenih okolnosti u radnom svijetu i okruženju današnjice, a posebice u području dušebrižništva, u kojima je sve teže izlaziti na kraj za problemima, nedaćama i brigama drugih ljudi. Stoga je refleksija o vlastitom dušebrižničkom radu i razmjena iskustava sa ostalim dušebrižnicima neophodna, jer bi omogućavala razumijevanje problema sa kojima se oni u tom djelovanju susreću i njihovo adekvatno rješavanje.²⁶ Da bi refleksija međutim mogla biti uspješna, ona mora biti adekvatno koordinirana i stručno usmjeravana. Takvo što može omogućiti jedino supervizija, kao proces kroz koji se iz perspektive drugih, iskusnih i kompetentnih dušebrižnika na određeni način stručno nadgleda i kritički analizira djelovanje u području dušebrižništva. Supervizija je međutim neophodna i iz razloga tzv. *psihicke higijene* i očuvanja psihičkog zdravlja dušebrižnika, imajući u vidu sa kakvim teškim problemima i sudbinskim udarcima svojih klijenata se susreću. Oni moraju dakle imati strukturalnu i profesionalnu mogućnost da se distanciraju od takvih problema, da ne dozvole da takve životne nedaće drugih utječu na njihov život i psihičko zdravlje. Istovremeno bi se, a to je još jedan dodatni također vrlo važan aspekt supervizije, garantirao i kvalitet u dušebrižničkom djelovanju koje podrazumijeva dovoljno profesionalnosti da se ne potpadne pod utjecaj problema drugih ljudi, ali i dovoljno empatije kako bi se problemi drugih ljudi mogli razumjeti i ponuditi im mogućnosti rješenja ili objašnjenja životnih, sudbinskih i nerijetko egzistencijalnih izazova.²⁷ Stoga je imajući u vidu naprijed predstavljene aspekte u procesu etabliranja

²² Član 140 njemačkog *Temelnog zakona* (GG, Art. 137 Abs. 5 WRV)

²³ Wenz, Georg: *Seelsorge und Islam in Deutschland. Eine Bestandsaufnahme*. In: Wenz, Georg/Kamran, Talat (Hrsg.): *Seelsorge und Islam in Deutschland. Herausforderungen, Entwicklungen und Chancen*. Verlagshaus Speyer.

Speyer 2012. S. 53.

²⁴ Wenz, Georg: *Seelsorge und Islam in Deutschland*. S. 53.

²⁵ Na ovu temu opširno vidi Begić, Esnaf: *Islamske Grundlagen der Hilfe für Menschen*. U: Begić, Esnaf/Weiß, Helmut/Wenz, Georg: *Barhmbzigkeit. Zur sozialen Verantwortung islamischer*

Seelsorge. Neukirchener Theologie. Neukirchen-Vluyn 2014. S. 53-65.

²⁶ Weiß, Helmut: *Seelsorge – Supervision – Pastoralpsychologie*. Neukirchener Verlagsgesellschaft. Neukirchen-Vluyn 2011. S. 174.

²⁷ Wenz, Georg: *Seelsorge und Islam in Deutschland*. S. 54.

islamskog dušebrižništva u Njemačkoj logično i praktično surađivati sa akterima iz kršćanskog konteksta i koristiti se njihovima iskustvima, organizacijom i kompetencijama.

Neophodnost znanstvenog istraživanja i praktične izobrazbe u području islamskog dušebrižništva

Usporedo sa pitanjem institucionaliziranja muslimanskih struktura s ciljem etabliranja islamskog dušebrižništva u praksi, ostaje međutim još jedan problem na kojem je nužno raditi. Riječ je o problemu znanstvenog istraživanja u području islamskog dušebrižništva i praktične izobrazbe islamskih dušebrižnika. Bez ova dva aspekta islamsko dušebrižništvo ne bi bilo i neće biti moguće, čak i da postoje potrebne institucionalizirane strukture, ono će ostati laičko i amatersko. Takav navodni dušebrižnički pristup ljudima u nevolji, osobama koje traže odgovore na najteža životna pitanja i objašnjenja sudbinskih udaraca, može vrlo često proizvesti i za posljedicu imati sasvim suprotan efekt. Naime, ono što se svakodnevno u našim džematima, primjerice u situacijama smrtnih slučajeva, može susresti jeste upravo amatersko i laičko dušebrižništvo, čak i kada se ono primjenjuje od strane imama kao teološki kompetentnih osoba. Ne sporeći plemenite i čestite namjere pomoći ljudima, ipak se može desiti da se kroz laičko i amatersko dušebrižništvo, pogrešnim razgovorom, neadekvatnim riječima i nastupom, neodgovarajućom gestikulacijom, neimanjem empatije prema nečijoj boli ili gubitku, dođe u situaciju da osobe koje se nalaze u takvim okolnostima počine, urade ili izgovore stvari koje

prelaze granice vjerski dozvoljenoga ili čak i izvode iz vjere. Ako, pak, to ne bi bio slučaj, postoji velika vjerovatnoća da bi pogrešan dušebrižnički pristup pogođenim osobama još više otežao njihovu ionako tešku životnu situaciju.

Nužnost akademskog bavljenja islamskim dušebrižništvom, njegovog znanstvenog određenja i islamskog teološkog utemeljenja proizlazi iz jedne dodatne činjenice. Riječ je, naime, o sadržajima kojima se bavi i na kojima se u religijskom kontekstu temelji dušebrižništvo. Ako se, primjerice, kod dušebrižništva u kršćanstvu radi o tome da ono ima za cilj stalnog preispitivanja životnih iskustava i životnih biografija osoba pogođenih sudbinskim iskušenjima i egzistencijalnim problemima na osnovu temeljnih iskustava i doživljaja vjere i vjerovanja, onda se u svjetlu takvog njegovog razumijevanja dušebrižništva slobodno može govoriti i o upoznavanju i širenju vjerskih učenja, te o prihvatanju na vjerskim učenjima utemeljenih rješenja za probleme sa kojima se ljudi susreću. Jer, činjenica je također, da kako i u kršćanstvu, tako i u islamu – a obje religije se podrazumijevaju univerzalističkim – veliku značaj ima pitanje spasenja, duševnog mira i zadovoljstva, kao i zadovoljstva Allaha dž.š. sa ljudskom dušom.²⁸ U usporedbi sa kršćanskim dušebrižništvom ovo pitanje bi na teološko-dogmatskoj razini itekako moglo predstavljati problem sa velikom količinom polemike. Istovremeno bi u segmentu praktičnog dušebrižničkog djelovanja, pogotovo u religijski pluralnim društvima mogao nastati problem prozelitskog, misionarskog djelovanja, uz prigovor kako dušebrižništvo u određenom vjerskom kontekstu iskorištava teške životne situacije ljudi

za njihovo pridobijanje i prihvatanje vlastite vjere.²⁹ Jedino znanstveno bavljenje dušebrižništvom, znanstveno istraživanje i akademsko definiranje njegovih sadržaja je u stanju da se argumentirano i trezveno pozabavi ovakvim izuzetno osjetljivim pitanjima. Znanstveno bavljenje dušebrižništvom bi osim toga omogućilo da ono u islamskom kontekstu dadne odgovore na pitanja kao što su: šta je to, uopće, islamsko dušebrižništvo, kako se ono definira i kakvo samopoimanje ima, na kojim teološkim osnovama se zasniva, te da li ga je moguće etablirati kao posebnu znanstvenu disciplinu u klasičnom sistemu islamskih (sunijskih) znanosti.³⁰

Koliko je pitanje etabliranja znanstvenog istraživanja u području islamskog dušebrižništva i njegovog akademskog tretmana relevantno, može poslužiti slijedeći primjer. Nemali broj znanstvenika i aktera u području dušebrižništva u Njemačkoj, neovisno da li se radi o kršćanskim ili muslimanskim, zastupa mišljenje da se u islamskom kontekstu uopće ne može govoriti o dušebrižništvu. Oni su stava da je dušebrižništvo karakteristično kršćanski pojam, da taj pojam u islamskom teološkom i socijalnom kontekstu, te islamskoj znanstvenoj tradiciji uopće nije poznat i da, prema tome, za islamski kontekst nije prihvatljiv. I, zaista se mora priznati da je ovaj izraz, barem u tradiciji muslimana u Bosni i Hercegovini u potpunosti nepoznat i da čak i jezički itekako nezgrapno zvuči. Stoga je etabliranje istraživačkih struktura i projekata u domenu islamskog dušebrižništva kroz koje bi se mogao dati odgovor na ovo, ali i sva ostala relevantna pitanja u vezi islamskog dušebrižništva jedan od primarnih zadataka islamskih teoloških instituta i centara na nekoliko njemačkih univerziteta, ali i muslimanskih zajednica u budućnosti. Također bi se na isti način ovom pitanju morala posvetiti dužna pažnja i na visokoobrazovnim islamskim teološkim fakultetima i institucijama u onim zemljama – između ostalih i Bosni

²⁸ Kur'an: 89:27.

²⁹ Lienemann-Perrin, Christine: *Reichenschaft über Mission. Biblische und zeitgenössische Perspektiven auf die Ausbreitung des christlichen Glaubens*. In: Schmid, Hansjörg/et al. (Hrsg.): *Zeugnis, Einladung, Bekehrung. Mission in Christentum und Islam*. Verlag

Friedrich Pustet, Regensburg 2011S. 75.

³⁰ O sistemu islamskih znanosti u klasičnoj sunnitskoj teologiji vidi opširno: Bakker, Jens: *Kurzer Überblick über die klassische Theologie des sunnitischen Islam*. U: *Hikma. Zeitschrift für Islamische Theologie und Religionspädagogik*. Br. 7. Freiburg 2013. S. 179-192.

i Hercegovini – iz kojih još uvijek dolaze i angažiraju se imami u džematima u Njemačkoj.

Za kraj, kao neku vrstu sažetka, na ovom mjestu želim na osnovi naprijed iznesenih teza, prijedloga i promišljanja islamskog dušebrižništva, a u kontekstu njegovog akademskog tretmana ukazati na sljedeće: U makar posrednoj vezi sa dušebrižništvom stoje i socijalni rad i humanitarno djelovanje. Osim toga, karakteristika imamskog djelovanja u džematima u Njemačkoj, ili kako se vrlo često može čuti u dijaspori, jeste da se ono u velikoj mjeri razlikuje od imamskog djelovanja u džematima u Bosni i Hercegovini. Imami su u njemačkom društvu, da li to htjeli ili ne, te da li za to imali kompetencije ili ne, vrlo često prve instance kada treba rješavati probleme njihovih džematlija, bez obzira da li su ti problemi vjerske ili neke druge naravi. Na primjer imami su u svojoj službi vrlo često u situaciji da moraju djelovati kao socijalni radnici, kao bračni savjetnici, kao prevodioci, oni su također multiplikatori društvenih inicijativa

i tokova, akteri integracijskih projekata i mjera. Činjenica je međutim da najveći broj imama koji trenutno djeluju u džematima u Njemačkoj, neovisno o kojim etničkim džematima se radi, nisu rođeni u Njemačkoj, nerijetko jedva poznaju njemački jezik i, što je možda najvažnije, ne poznaju kulturološki, povijesni, politički i pravni kontekst njemačke države. To su ogromni i vrlo bitni nedostaci za imamsku službu i upravo zbog tih nedostataka, bez obzira na vrlo često neupitno prisutne teološke kompetencije, imami nerijetko nisu u stanju da na odgovarajući način iskoriste te kompetencije i vjersko znanje, te da ih povežu sa općedruštvenim kontekstom u kojem žive njihove džematlije, a posebno mlađe generacije, i životnim pitanjima koja oni imaju. Rješenje bi bilo etabliranje posebne znanstvene discipline u okviru kurikuluma islamskoteoloških visokoobrazovnih ustanova, koja bi, dakle, morala biti sastavni dio akademskog i praktičnog teološkog obrazovanja imama i koja bi se bavila ovim pitanjima. Riječ je o nekoj vrsti islamske

praktične ili islamske – ponovo kršćanski obojen pojam (!) – *pastoralne* teologije, čije utemeljenje vidim od enormnog značaja za adekvatan i mnogostrani džematski rad i djelovanje. Ova disciplina bi u sebi sjedinila segmente imamskog praktičnog djelovanja u džematu (imamet i hatabet), pedagoškog u procesu poučavanja i prenošenja vjerskih sadržaja u kontekstu džemata kao neke vrste “džematske pedagogije” ili pedagogije zajednice, socijalnog rada i humanitarnog djelovanja, te, konačno, islamskog dušebrižništva. Etabliranje ovakve zasebne islamske znanstvene discipline kako na njemačkim univerzitetima, tako i na islamskim teološkim akademskim ustanovama u zemljama iz kojih potiču muslimani u Njemačkoj, te u tom okviru adekvatno pripremanje imama za službu u džematima bi nesumnjivo imalo epohalni karakter, jer bi ona bila u stanju davati odgovore na stalne i konstantne izazove društvenih promjena koje dotiču i muslimane, da li na individualnoj, da li na kolektivnoj – džematskoj ili društvenoj – razini.

Literatura

- Allwinn, Sabine/Schneider-Harpprecht, Christoph/Sharke, Kristina: *Psychosoziale Dienste und Seelsorge als vierte Säule im Krankenhaus*. In: Schneider-Harpprecht, Christoph/Allwinn, Sabine (Hrsg.): *Psychosoziale Dienste und Seelsorge im Krankenhaus*. Göttingen 2005. S. 233.
- Bakker, Jens: *Kurzer Überblick über die klassische Theologie des sunnitischen Islam*. U: *Hikma. Zeitschrift für Islamische Theologie und Religionspädagogik*. Br. 7. Freiburg 2013. S. 179-192.
- Begić, Esnaf: *Islamische Grundlagen der Hilfe für Menschen*. U: Begić, Esnaf/Weiß, Helmut/Wenz, Georg: *Barhmbzigkeit. Zur sozialen Verantwortung islamischer Seelsorge*. Neukirchener Theologie. Neukirchen-Vluyn 2014. S. 53-65.
- Ceylan, Rauf: *Die Prediger des Islam. Imame – wer sie sind und was sie wirklich wollen*. Herder. Freiburg i.B. 2010. S. 17.
- Cimsit, Mustafa: *Islamische Seelsorge – Eine theologische Begriffsbestimmung*. U: Ucar, Bülent/Blasberg-Kuhnke, Martina: *Islamische Seelsorge zwischen Herkunft und Zukunft. Von der theologischen Grundlegung zur Praxis in Deutschland*. Peter Lang Verlag. Frankfurt am Main 2013. S. 14.
- GG: §140, §. 137 Abs. 5 WRV.
- Heitsch, Ernst: Plato. Apologie des Sokrates. Übersetzung und Kommentar. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen 2002. S. 23.
- Kiefer, Michael: “Islamische Studien” an deutschen Universitäten. Zielsetzungen, offene Fragen und Perspektiven. U: *Aus Politik und Zeitgeschichte*. 13-14/2011. 28. März 2011. S. 35-40.
- Kurdić, Šefik/Rebronja, Semir (Prev./Kom.): *Muslimova zbirka hadisa. Prevod i komentar*. Kjiga 7. Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici. Zenica-Novi Pazar 2015. S. 552-553. Hadis 2569.
- Lienemann-Perrin, Christine: *Rechen-schaft über Mission. Biblische und zeitgenössische Perspektiven auf die Ausbreitung des christlichen Glaubens*. In: Schmid, Hansjörg/et al. (Hrsg.): *Zeugnis, Einladung, Bekehrung. Mission in Christentum und Islam*. Verlag Friedrich Pustet. Regensburg 2011S. 75.
- Steiger, Johann Anselm: *Seelsorge. Kirchengeschichtlich*. In: Müller, Gerhard/Krause, Gerhard: *Theologische Realenzyklopädie*. Svezak 30. Berlin 2000. S. 8.
- Ucar, Bülent: *Imamausbildung in Deutschland? Aus- und Einsichten zur Aus- und Weiterbildung islamischer religiöser Bediensteter an deutschen Universitäten*. In: Ucar, Bülent (Hrsg.): *Imamausbildung in Deutschland. Islamische Theologie im europäischen Kontext*. V&R unipress. Göttingen 2010. S. 11.
- Ucar, Bülent: *Vorwort*. U: Begić, Esnaf/Weiß, Helmut/Wenz, Georg: *Barhmbzigkeit. Zur sozialen Verantwortung*

- islamischer Seelsorge*. Neukirchener Theologie. Neukirchen-Vluyn 2014. S. 7.
- Weiß, Helmut: *Der islamische Gruß. Der Beginn eines Ausbildungskurses in "Islamischer Seelsorge im Krankenhaus"*. In: Noth, Isabelle/Kunz, Ralph (Hrsg.): *Nachdenkliche Seelsorge – seelsorgerisches Nachdenken. Festschrift für Christoph Morgenthaler zum 65. Geburtstag*. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen 2012. S. 124-125.
- Weiß, Helmut: *Seelsorge – Supervision – Pastoralpsychologie*. Neukirchener Verlagsgesellschaft. Neukirchen-Vluyn 2011. S. 174.
- Wenz, Georg: *Seelsorge und Islam in Deutschland. Eine Bestandsaufnahme*. In: Wenz, Georg/Kamran, Talat (Hrsg.): *Seelsorge und Islam in Deutschland. Herausforderungen, Entwicklungen und Chancen*. Verlagshaus Speyer. Speyer 2012. S. 53.
- Wissenschaftsrat: *Empfehlungen des Wissenschaftsrates zur Weiterentwicklung von Theologien und religionsbezogenen Wissenschaften an deutschen Hochschulen*. Drs. 9678-10. Berlin 2010. URL: <http://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/9678-10.pdf> (Prisup: 08.05.2019).
- Ziemer, Jürgen: *Seelsorgelehre. Eine Einführung in das Studium und Praxis*. Göttingen 2008. S. 45.

الموجز

الرعاية الروحية الإسلامية في ألمانيا: الوضع الراهن والتحديات
والمستقبل

أصناف بيغيتش

رغم اهتمام الإسلام البالغ بالأوضاع الاجتماعية فإن الرعاية الروحية في مساعدة الأشخاص الذين يعانون من أحوال مصيرية ومعيشية قاسية، غير ظاهرة. وسواء بالمفهوم الفكري ضمن إطار منهجية التربية الدينية التقليدية أو في المفهوم العملي والتنظيمي والمؤسسي، فإن الرعاية الروحية الإسلامية لم تحظ بالتطور والدور اللذين نجدهما في السياق الكاثوليكي والمجتمعات التي تسودها التعاليم الدينية الكاثوليكية. تتميز ألمانيا بوجود حضور كبير للرعاية الروحية في السياق المجتمعي العام، ويلاحظ تنامي الاهتمام بوجود الإسلام والمسلمين فيها، بما في ذلك الرعاية الروحية التي تزايد أهميتها يوماً بعد يوم. ويتم التركيز على تأصيله في مصادر الإسلام والتراث الديني الإسلامي، وإنشاء البنى اللازمة لتعليم القائمين عليها والأطر التنظيمية لتطبيقها. فضلاً عن ذلك فإن الأمر يتعلق بمبادئ مأسسة الرعاية الروحية الإسلامية على الأصعدة الأكاديمية والعملية والتنظيمية.

الكلمات الرئيسية: الإمام، الرعاية الروحية، الإسلام، النصرانية، ألمانيا.

Summary

ISLAMIC SOUL-CARE IN GERMANY:
CONDITION, CHALLENGES AND
PERSPECTIVES

Esnaf Begić

Despite much emphasised social aspect of the message of Islam, soul-care as religiously inspired way of helping people in difficult and stressing existential circumstances, in Islamic context, remains quite unobserved. In intellectual sense, within systematised classical Islamic theology, as well as in practical, organisational and structural sense it has never been developed and it does not have, for example, a role such as it has in the context of Christianity or in societies where Christianity is a prevailing religion. However, in Germany, one such society with developed sole-caring in overall social context, lately we are witnessing for various different reasons including growing number of Muslims and presence of Islam in that society, rise in Islamic sole-caring and its increasing significance there. Its foundation within the sources of Islam and within Islamic theological tradition, establishing structures for practical training for Muslim soul-carers and organisational frameworks for practical soul-caring are in the main focus here. Principles for institutionalising Islamic soul-caring on academic, practical and organisational level are also discussed.

Key words: imam, soul-caring, Islam, Christianity, Germany